

До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03
Національного університету
«Одеська юридична академія»
65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога 23

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата юридичних наук,

доцента Дришлюка Андрія Ігоровича

на дисертацію Спасової Катерини Іванівни на тему:

**«Відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав у
соціальних мережах»,**

поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

за спеціальністю: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;

сімейне право; міжнародне приватне право

Обґрунтування теми дослідження. Дисертація Спасової Катерини Іванівни присвячена дуже важливій і актуальній теоретичній і практичній проблемі відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав у соціальних мережах.

Актуальність даної проблеми акцентується на необхідності оцінки ефективності існуючого інструментарію, що використовується для регулювання відносин, що виникають у зв'язку з відшкодуванням моральної шкоди при порушенні немайнових прав у соціальних мережах відповідно до положень ЦК України. Не зважаючи на проведення кодифікації цивільного законодавства України, деякі проблемні питання відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав, в тому числі, у соціальних мережах, врегульовані не повною мірою, у зв'язку з чим питання практичного застосування та вирішення спірних питань у цій сфері залишається складним питанням через наявність значної кількості нормативно-правових актів, що регулюють питання відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав у соціальних мережах.

Крім того, на сучасному етапі розвитку світової спільноти проблема прав і свобод суб'єктів цивільного права є однією із найактуальніших. У цьому напрямі прийнято низку міжнародних документів, котрі визначають людину найвищою цінністю суспільства, а належне забезпечення її прав і свобод – головним обов'язком демократичної держави. Преамбула до Загальної Декларації прав людини закріплює положення про те, що визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру, а Преамбула до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права проголошує, що всі права людини «впливають із властивої людській особі гідності». На аналогічних засадах ґрунтується і закріплене у ст. 8 Конституції України, право осіб на відшкодування моральної (немайнової) шкоди, що визначено також ст. 23 ЦК України.

Проблема правового регулювання відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав у соціальних мережах на теоретичному рівні не була предметом комплексних наукових досліджень ні в радянський період, ні на сучасному етапі. Дисертація К.І Спасової певною мірою компенсує цю прогалину.

З урахуванням вищевикладеного, звернення Спасової К.І. до даної теми є актуальним, теоретично обґрунтованим і викликано практичними потребами. Крім того, актуальність дисертаційного дослідження обґрунтовується і тим, що на практиці виникають питання, пов'язані із застосуванням норм ЦК України, що регламентує відшкодування моральної шкоди при порушенні майнових прав, в тому числі в соціальних мережах, які вимагають теоретичного і законодавчого дозволу або спеціального тлумачення. Потреба в цьому актуалізується у зв'язку з великою кількістю спорів, що виникають на практиці, при визначенні підстав, умов та порядку відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав у соціальних мережах.

На підставі вище визначеного слід визнати актуальним дисертаційне

дослідження Спасової Катерини Іванівни на тему «Відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав у соціальних мережах», метою якого є спеціальне комплексне дослідження теоретичних і практичних проблем відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав у соціальних мережах, апробоване на широкому нормативному матеріалі, а також внесення пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України у цій сфері. Авторка дисертації по-новому підійшла до проблеми, присвятивши роботу не тільки дослідженню саме норм права, що регулюють означені відносини, а й звернувши увагу на історичні передумови появи цього інституту, його історичний розвиток.

Дисертантка здійснила якісний науковий аналіз теми, що дало їй можливість досягти вагомих науково-теоретичних та практичних результатів, які мають ознаки наукової новизни.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства» на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності і права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Цивілістичний вимір інтеграційного розвитку України» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій. Вивчення змісту дисертаційного дослідження та наукових

публікацій дисертанта надало змогу встановити, що висновки та рекомендації, наведені автором як результат проведеної роботи, свідчать про вміння, на підставі наукових пошуків, формулювати нові знання, тим самим вдосконалюючи певні доктринальні положення, що підкреслює їх обґрунтованість.

Виходячи зі змісту дисертаційного дослідження можна встановити, що робота відповідає цілям та завданням, які були поставлені авторкою дослідження. Обрана структура роботи дала можливість в повному обсязі розкрити тему дисертаційного дослідження. Протягом всього тексту дисертації прослідковується логічний поступовий перехід від дослідження історичного розвитку досліджуваного явища, загальнотеоретичних питань до конкретних доктринальних та правових проблем, що відповідає логіці проведення будь-якого наукового дослідження.

Позитивним моментом роботи є обраний дисертанткою підхід до вибору основних методів та напрямів дослідження, завдяки чому були вирішені окреслені завдання дисертації.

Так, переважна більшість висновків та наукових положень дисертаційного дослідження Спасової К.І. є достатньо обґрунтованими та достовірними, оскільки обумовлені використанням сучасної методології пізнання, застосуванням сукупності загальнонаукових та спеціальних методів пізнання (загальнонауковий діалектичний, логіко-семантичний, порівняльно-правовий, догматико-юридичний, системно-структурний тощо), врахуванням новітніх здобутків вчених-правознавців, залученням норм чинного законодавства України тощо.

Позитивно характеризує представлену дисертацію, насамперед, багатогранна дослідницька база, в якій використані найавторитетніші теоретичні джерела в галузі цивільного права. Також, авторка провела глибокий аналіз спеціальної літератури, присвяченої проблематиці роботи, що дало можливість сформулювати та обґрунтувати власну точку зору в тій чи іншій науковій дискусії, що ведеться навколо досліджуваних проблем.

Основні положення дисертаційного дослідження опрацьовані із залученням певного масиву спеціальної літератури.

Так, сформульовані в дисертації теоретичні висновки опираються на загальні досягнення юридичної науки, в тому числі на результати досліджень таких вітчизняних та зарубіжних цивілістів, фахівців інших галузей правової науки в сфері відшкодування моральної шкоди при порушенні особистих немайнових прав у соціальних мережах.

Відзначимо наукову культуру автора, обґрунтованість та вивіреність його теоретичних конструкцій, що й дозволило дисертантці чітко сформулювати мету і завдання дослідження. Дисертантка підтвердила здатність до ведення наукової полеміки, обґрунтування своєї позиції, критичного аналізу теоретичних та нормативно-правових джерел.

Дисертаційний матеріал викладається послідовно, логічно, юридично грамотно, що засвідчує її високий науковий потенціал. Робота позбавлена обтяжливих граматичних конструкцій, сприймається легко та цілісно.

Запропонована структура дисертації є досить обґрунтованою і логічно побудованою. Дисертаційна робота відзначається системним підходом до предмету дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (340 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 227 сторінок, з яких основний зміст – 180 сторінок.

Структура дисертації повністю відповідає завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми та вирішити завдання, які поставлені дисертантом при написанні роботи.

У роботі досліджуються три основні блоки питань. Перший блок присвячений постановці проблеми, дослідженню стану вивчення проблеми, визначенню методологічного підґрунтя ключових понять дослідження, розгляду динаміки розвитку законодавства з питань відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав в соціальних мережах, аналізу наукових праць правознавців, які спеціально або по опосередковано

ту немайнових прав у соціальних мережах, права на захист персональних даних у соціальних мережах, захисту немайнових прав інтелектуальної власності у соціальних мережах, а також спростуванню недостовірної інформації у соціальних мережах.

Третій блок питань, які досліджуються автором, визначає поняття та підстави відшкодування моральної шкоди, розмір відшкодування моральної шкоди, а також особливостей вирішення спорів про відшкодування моральної шкоди.

Особливу увагу привертає ґрунтовний аналіз загальних положень відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав у соціальних мережах, де автор пропонує визначення соціальної мережі як відокремленої платформи, онлайн-сервісу або сайту, що передбачає можливість для користувачів здійснювати комунікацію та обмін інформацією в межах певної категорії відносин; розмежовано поняття «соціальної мережі» з іншими суміжними поняттями, такими як «соціальні медіа», «онлайніві соціальні мережі», «сайти соціальних мереж» з метою коректного визначення обсягу особистих немайнових прав, що порушуються у соціальних мережах.

Заслугує на увагу позиція автора щодо доцільності розширення законодавчого підходу до визначення місць, де можуть бути порушені немайнові права фізичної особи, з метою уніфікації судової практики та уникнення негативних правових наслідків для осіб при вирішенні справи, в результаті чого запропоновано додати до місць вчинення відповідних правопорушень, передбачених чч.1-2 ст. 278 ЦК України Інтернет та соціальні мережі.

Цікавим є висновок автора про те, що є доцільним використання поширювального підходу до конструювання назви Другої книги чинного ЦК України, аргументовано викласти назву книги у вигляді «Особисті немайнові права» з метою включення до неї положень щодо захисту особистих немайнових прав інших учасників цивільних відносин, відмінних від фізичних

України, аргументовано викласти назву книги у вигляді «Особисті немайнові права» з метою включення до неї положень щодо захисту особистих немайнових прав інших учасників цивільних відносин, відмінних від фізичних осіб; запропоновано в окремих главах книги другої ЦК України розмістити положення щодо видів, порядку виникнення, здійснення та захисту немайнових прав юридичної особи.

В цілому коло окреслених та вивчених у дисертаційному дослідженні проблем, мета та завдання дослідження, теоретична та емпірична база роботи, використання прийнятих в юридичній науці методів дослідження дозволяє зробити висновок про те, що дисертація Спасової Катерини Іванівни є завершеною науково-дослідною роботою, що містить як цілу низку глибоких теоретичних узагальнень, так і сформульованих пропозицій щодо удосконалення національного законодавства в сфері відшкодування моральної шкоди при порушенні особистих немайнових прав у соціальних мережах.

Протягом усієї роботи дисертантка не уникає можливості надавати власні міркування та пропозиції з приводу досліджуваних явищ і проблем, наявна авторська позиція щодо вирішення заявленої проблематики, що також позитивно впливає на наукову новизну та практичну значущість роботи.

Слід зазначити, що відповідно до вимог, об'єкт і предмет рецензованої дисертації як категорії наукового процесу, співвідносяться між собою як загальне та часткове.

Достовірність та наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням відшкодування моральної шкоди при порушенні особистих немайнових прав в соціальних мережах.

Роботу виконано з належним посиланням авторки на першоджерела без порушень наукової етики. Самостійно висловлені міркування відмежовуються від позицій решти науковців, що дозволяє прослідкувати особистий внесок в дослідження заявленої тематики. К.І. Спасова показала

вміння реалізовувати на практиці дослідницькі навички, що проявляється у підборі та аналізі широкого кола спеціальних джерел, нормативно-правових актів та судової практики.

Варто зробити наголос, що вперше на науковому рівні проводиться комплексний аналіз питань відшкодування моральної шкоди при порушенні особистих немайнових прав в соціальних мережах.

Загалом можна стверджувати, що визначена мета, якою є дослідження теоретичних і практичних питань відшкодування моральної шкоди при порушенні особистих немайнових прав в соціальних мережах, розробка наукових понять і теоретичних конструкцій, що підлягають застосуванню при правовій регламентації досліджуваних питань; обґрунтування і розробка конкретних пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України дослідження – досягнута, а дослідницькі завдання – розв'язані.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях. Основні положення, теоретичні висновки та практичні рекомендації, які містяться в дисертації, відображені в 16 наукових публікаціях, 4 з яких, наукові статті, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 2 статтях, опублікованих у зарубіжних періодичних виданнях, 1 з яких у закордонному виданні, проіндексованому в базі даних Web of Science Core Collection, 2 монографіях, виданих на території України та 1 монографії, опублікованій у країні, що входить до складу Європейського Союзу та 7 тезах доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів тощо.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції, які містяться в дисертації, можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – для подальших наукових розвідок у галузі цивільного права, ІТ-права, ІТ-права та інформаційної безпеки тощо; навчальному процесі – при викладанні таких навчальних дисциплін як «Цивільне право», «ІТ-право та інформаційна безпека», «ІТ-право», «Право

інтелектуальної власності», «Захист прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет», підготовці підручників, навчальних посібників, монографій, курсів лекцій, практикумів із зазначених дисциплін;

нормотворчій діяльності – для вдосконалення положень актів цивільного законодавства України щодо відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав у соціальних мережах;

правозастосовній діяльності – для вдосконалення практики застосування нормативно-правових актів, якими регулюється відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав у соціальних мережах.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту.

В цілому позитивно оцінюючи представлене дисертаційне дослідження, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність і наукову новизну, слід звернути увагу на окремі положення, що мають дискусійний характер. У загальному вигляді їх можна сформулювати наступним чином:

1) Як зазначається в літературі, недоговірна шкода у сфері інформаційних технологій найчастіше завдається кібератаками, піратством та плагіатом. Зважаючи на це, робота лише виграла б, якщо автор при дослідженні відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав у соціальних мережах зазначив, у чому полягають особливості відшкодування моральної шкоди у зазначених вище випадках. У зв'язку з чим хотілося б почути думку автора з цього приводу.

2) У розділі 2 «Загальні засади захисту немайнових прав у соціальних мережах» доцільно було б визначити суб'єктний склад правовідносин, що виникають при відшкодуванні моральної шкоди при порушенні немайнових прав у соціальних мережах. При цьому підлягають уточненню питання: а) хто має право на відшкодування моральної шкоди – фізичні особи, юридичні особи або інші суб'єкти цивільних правовідносин, що визначені у ст. 2 ЦК України; б) які особливості такого відшкодування; в)

хто має право на звернення до суду з позовом про відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав у соціальних мережах.

3) Додаткової аргументації потребує пропозиція автора щодо питання, яке розглядається в дисертації – уточнення положень цивільного законодавства щодо визначення розміру відшкодування моральної шкоди. Так, автором запропоновано викласти ч. 3 ст. 23 ЦК України у такій редакції: «Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості. Розмір відшкодування моральної шкоди не може бути меншим ніж три прожиткових мінімуми в Україні». У зв'язку з чим потребують уточнення питання: а) як має враховуватися судом характер порушення; б) чим обумовлена пропозиція саме такого мінімального розміру відшкодування моральної шкоди – не може бути меншим ніж три прожиткових мінімуми в Україні.

4) Робота лише виграла б, якщо в ній були проаналізовані ситуації, коли має місце відшкодування моральної шкоди, поєднаної з матеріальними збитками. Особливий інтерес представляють випадки порушення прав юридичних осіб в соціальних мережах, що спричиняють реальні збитки.

5) Автором загалом розглядаються питання відшкодування моральної шкоди іншими користувачами соціальних мереж, однак доцільно було б дослідити питання порушень немайнових прав власниками та адміністраторами соціальної мережі, а також визначити потенціал для відшкодування моральної шкоди. Актуальність таких досліджень підвищується у зв'язку з нещодавніми випадками витоку даних півмільярда користувачів Facebook у 2019 році, 200 мільйонів Twitter-акаунтів у 2020 році

та неодноразових публічних звинувачень адміністрацій соцмереж у торгівлі даними користувачів.

б) Автор вказує на відсутність правового регулювання захисту немайнових прав суб'єктів публічного права в соціальних мережах, однак вимагає додаткової аргументації, як саме це корелюється з публічно-правовим статусом таких суб'єктів та фактичною відсутністю у них прав в класичному приватноправовому розумінні.

Втім, зауваження мають здебільшого дискусійний характер, суттєво не впливають на якість роботи і не знижують загальної позитивної оцінки. Основні положення дослідження, розроблені рекомендації та висновки, що сформульовані дозволили автору достатньою мірою розкрити тему. Зміст дисертації свідчить про здібність автора до наукових пошуків, до аналізу складних та спірних питань, вміння раціонально відбирати, кваліфіковано узагальнювати та аналізувати різноманітні джерела, формулювати на цій підставі теоретичні та практичні висновки й рекомендації.

Дисертація К.І. Спасової на тему: «Відшкодування моральної шкоди при порушенні немайнових прав у соціальних мережах» є закінченим науковим дослідженням, виконана на високому теоретичному рівні, забезпечує повноту розв'язання актуальної наукової проблеми і є певним внеском у розвиток науки цивільного права.

Дисертація виконана на належному науково-теоретичному рівні, відповідає вимогам МОН України, п. 9, 11,12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її авторка Спасова Катерина Іванівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник голови Одеського
апеляційного суду

А.І. Дришлюк